

Vuoropuhelun ylläpitäminen ja toiseuden ymmärtäminen globalisaation suurimpia haasteita

René Gothóni

Hans-Georg Gadamer: *Hermeneutikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suomentanut Ismo Nikander. Vastapaino, Tampere 2004. 274s. Sid.

Vastapainon julkaisemassa käännösvalikoimassa Gadamerin filosofisen hermeneutiikan tutkielmia esitetään neljässä pääluvussa – ymmärtäminen ja totuus, kieli tutkimuksen perustana ja kohteena, teoreettinen ja käytännöllinen ymmärtäminen, sekä dekonstruktion hermeneuttinen perusta. Ismo Nikanderin käännös on oikeaan osuva, käyttäakseni Gadamerin ilmaisua, ja tärkeä lisä modernin filosofian klassikkojen tunnetuksi tekemisessä suomalaisille lukijoille.

Kirja antaa erinomaisen kuvan Gadamerin ajattelusta, joka monikulttuuristuvassa yhteiskunnassamme on entistä ajankohtaisempi.

Gadamer – tutkija ja keskustelija

Hans-Georg Gadamer syntyi vuonna 1900 Marburgissa ja eli 102 vuotiaaksi. Pitkän elämänsä aikana hän näki sekä eri valtiomuotojen muutokset että eri filosofisten koulukuntien keskustelut ja vaihtumiset. Hänen nuoruudessaan Marburgin yliopistolla vaikutti voimakas uskanttillaisuus, jonka rinnalle fenomenologinen tutkimusperinne teki tuloaan. Niinpä hän ha-

keutui Edmund Husserlin ja Martin Heideggerin luennoille täydentäen oppineisuuttaan klassisen filologian opinnoillaan, mikä osoittautui ratkaisevaksi hänen tieteelliselle suuntautuneisuudelleen. Gadameria on erityisesti pidetty filosofisen hermeneutiikan edelleen kehittäjänä.

Gadamer aloitti filosofisen tutkimuksensa perehtymällä Platonin dialektiseen etiikkaan, josta hän sittemmin teki väitöskirjansa (*Platos dialektische Ethik*, 1931). Uransa aikana hän toimi opettajana useissa Saksan yliopistoissa, kuten Marburgissa, Leipzigissä, Frankfurtissa ja Heidelbergissä. Jäätyään eläkkeelle vuonna 1968 hän jatkoi aktiivista kirjoittamista ja luentointia osin Bostonin yliopistossa Amerikassa, osin Heidelbergin yliopistossa Saksassa. Hän oli myös *Philosophische Rundschau* -aikakauskirjan perustajajäsen.

Gadamer oli innokas keskustelija. Niinpä häntä onkin osuvasti luonnehdittu ymmärtämisen mestariksi. Hänen keskeisin väittäminen on, että ymmärtäminen on historiaan, aikaan ja paikkaan sidottu, minkä vuoksi se edellyttää omien ennakkoluulojen ja hermeneuttisen kehän tiedostamista, vilpittöntä antautumista vuorovaikutukseen keskustelukumppanina yhtä innostuneesti kuin peliin, jonka vietäväksi pelaaja heittäytyy, sekä sen myöntämistä, että toinen eli keskustelukumppani saattaa olla oikeassa. Tällöin tapahtuu ns. ymmärryshorisonttien yhteensulautuminen eli ymmärtäminen.

Taiteen kokeminen on analoginen totuuden kokemisen kanssa

Gadamer kypsytteli omaa filosofista hermeneutiikkaansa vuosikymmenien ajan. Vuonna 1960 hän lopulta julkaisi teoksensa *Wahrheit und Methode* ("Totuus ja metodi"), jossa hän suhteellisen vaikeaselkoisesti mutta terävästi esittää ydinajatuksensa. Teos saavutti heti arvostusta eräänä vuosisadan merkittävimpänä hermeneuttisena teoksena, ei vähintään siksi, että hän halusi herättää jatkuvaa keskustelua tutkijoiden omista asemista, positioiden vaikutuksesta tieteellisiin käsityksiin ja tieteellisyyden luonteesta ylipäätänsä. Monia lukijoita yllätti se, että Gadamer näkee taiteellisen kokemuksen olevan sama kuin totuuden kokemus, jonka me koemme tapahtumana tahdostamme ja tekemisestämme riippumatta. Tämä ns. totuuden tapahtuma on Gadamerille inhimillisen ymmärtämisen yleismaailmallinen tosiasia.

Ymmärtäminen (*Verstehen*) sekoitetaan usein

väärin *Verstand* sanan kanssa, joka myös käännetään sanalla ymmärtäminen. Se merkitsee kuitenkin luonnontieteelle tyypillistä objektin eli kohteen tarkastelua ja sitä kautta ymmärtämistä. Silloin halutaan ymmärtää jotain ajallisesti ja paikallisesti objektiksi, kohteeksi asetettua, joka ei koske tutkijaa itseään. Humanistinen näkökulma ymmärtämiseen on puolestaan ontologinen siinä mielessä, että se käsittelee subjektin todellista eli *autenttista olemista tässä maailmassa*. Kun tutkitaan muita kuin itseä, ymmärtäminen merkitsee erilaisten itselle mahdollisten olemisen tapojen ymmärtämistä.

"Totuus ja metodi" -teoksessaan Gadamer lähtee liikkeelle taiteellisen kokemuksen analyysistä. Hän kritisoi Kantin tapaa irrottaa taiteellinen työ omasta maailmastaan ja kokemuksestaan. Esteettinen kokemus lähestyy subjektiivista kokemusta, koska kyse on henkilön mielen hyvän olon tilasta. Gadamer asettaa roolin lähestymisen vastakohtaksi arviointi ja maku suhteessa kulttuuriin ja yleiseen terveeseen järkeen. Aito kokemus haastaa meitä mielipiteen ja elämäntavan vaihtamisen mahdollisuuteen.

Taidekokemus on Gadamerille esimerkki siitä, miten yleensäkin ihminen kokee totuuden ymmärtämisen tapahtumana. Tätä oivallusta hän hyödyntää erityisesti historiallisesti kaukana olevien tekstien ymmärtämisessä, koska nimenomaan teologiset ja juridiset tekstit edellyttävät tulkintaa. Vaikka tekstit ovat klassikkoja, niiden ymmärtämisen edellytyksenä on, että kunkin aikakauden ihmiset ottavat uudelleen haltuunsa tekstit ajalleen ja käytänteilleen ymmärrettävällä tavalla.

Teksteillä on merkitystä elämälle. Tästä syystä lukijan tulee asettua niiden eteen kuten hän asettuu taiteen eteen avoinna kokemukselle, joka saattaa muuttaa hänen mieltään kyseisen asian suhteen. "Totuus ja metodi" -teos irtaantuu näin kantilaisuudesta ja on osa filosofista hermeneutiikkaa, yleistä ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa, joka samalla on meidän itsemme historiallisena olentona olemisen ontologiaa.

Gadamerin filosofisessa hermeneutiikassa on neljä keskeistä käsitettä:

- vaikutushistoriallinen tietoisuus
- hermeneuttinen kehä
- peli
- näkökenttien eli horisonttien yhteensulautuminen.

”Vaikutushistoriallinen tietoisuus” (*wirkungsgeschichtliches Bewusstsein*) merkitsee, että tietoisuuden tulee olla avoin historian vaikutteille. Tietoisuus on aina historian koskettava. Tässä hän yhtyy Heideggerin ajatukseen, että oleminen on historiallisesti aikaan ja paikkaan sidottu. Ymmärtäminen rakentuu positiivisessa mielessä omalle historialle eikä sitä tule ymmärtää historian uhkaamaksi. Gadamer ei hyväksy, että olisi sovittamatonta alkupistetä. Avoimuus historiallisuudelle merkitsee sitä, että ihmisen oma nykyinen ymmärtämisen horisontti eli näköpiiri on läsnä kun käsitellään tekstiä ja taiteen asettamia kysymyksiä.

”Hermeneuttisen kehän” -käsite perustuu näkemykseen, että ymmärtäminen toteutuu aina kehämäisesti, mikä ei kuitenkaan ole turha tai turmeleva ympyrä. Se nivoutuu kieleen, merkityksiin ja historiaan. Gadamer luonnostelee kuvaa hengentieteiden ominaislaadusta ja itseymmärryksestä. Ajattelu ja kieli ovat hänen mukaansa vuoropuhelua. Se on elävää ja jatkuvaa dialogia. Vuoropuhelussa kuuleminen edellyttää, ettei aseteta toisen yläpuolelle eikä ettei olla ehdottoman varmoja omasta kannasta, vaan että asetamme kysymyksiä myös itsellemme. Kysymykset nousevat ajatuksesta, että toisen oivallukset saattavat olla omaa arvostelmaamme osuvampia. Perinteen kuuleminen ja perinteessä oleminen on avain myös itsensä ymmärtämiseen.

”Pohjimmiltaan olemme itse sitä, mitä me historiallisesti tiedämme. Hengentieteiden tietoon kuuluu aina myös tietoa itsestä. Missään ei erehtymisen vaara ole suurempi kuin tiedossa itsestä, mutta myöskään ei ole mitään muuta tietoa, jossa onnistuminen olisi ihmisenä olemiselle merkityksellisempää. Niinpä hengentieteiden ei tule kuulostella meitä perinteen keskeltä vain sellaisina kuin miksi jo tunnemme itsemme. Lisäksi emme saa keskittyä tutkimaan ensisijaisesti harmittomia asioista, jotka vastaavat odotuksiamme. Odotustemme vastaisesti meidän on oivallettava, mitä uusia sysäyksiä voi antaa.” (*Hermeneutiikka*, 8)

Juuri vahvat ennakkoluulomme ja oletuksemme estävät meitä näkemästä uusia mahdollisuuksia ja tulkintoja.

”Olemme kyvyttömiä oivaltamaan monia totuuksia, koska tietämättämme ennakkoluulot rajoittavat meitä. Myös käytännön tieteellisessä työssä vaikuttaa tietty muoti.

Muodilla on tunnetusti suuri mahti ja sanavalta, mutta sana ’muoti’ kuulostaa tieteissä pelottavan pahalta. Mehän tietenkin pyrimme pelkän muodin vaatimusten yläpuolelle. Silti sopii kysyä, kuuluuko asian itsensä luonteeseen, että muodilla on vaikutusta myös tieteessä.” (*Hermeneutiikka*, 21)

Todellisen tutkijan tunnistaa siitä, että hän osaa kysyä

Ennako-odotuksillamme on myös positiivinen vaikutusmahdollisuus, joiden avulla voimme tulkintamme yhteydessä löytää ja täyttää tekstin ja taiteen aukkokohtia. Todellisen tutkijan erottaa siitä, että hänellä on kyky tehdä uusia kysymyksiä ja löytää uusia vastauksia. Samalla hän on tietoinen omasta merkityshorisontistaan ja kysymystilanteestaan. Tällöin tutkija kuuntelee tarkkaan mitä teksti, historia tai aineisto haluaa meille sanoa ja mitä kokemusta se välittää itselleen ja lukijalleen pätevänä. Jos mitään yhdistävää ei ole, ei voi myöskään ajatella, että minkäänlainen aito keskustelu olisi mahdollista. Samoin kuuntelua ei voi tapahtua, jos toisen ihmisen tai valmiin tekstin mielipiteitä ei haluta kohdata sillä verukkeella että uskotaan omien ajatusten ja näkökulmien olevan ylivertaisia ja ainoita oikeita. Merkittävää on olla kokoajan tietoinen omista ennakkoluuloista ja totuusoletuksista. Ainoastaan näin ne voidaan korvata autenttisimmilla ja oikeampaan osuvilla tulkinnoilla, jotka lisäävät meidän kyseessä olevan asian ymmärtämistä.

Hermeneuttisessa ymmärtämisen kehässä kokonaisuus tulee ymmärtää yksittäisestä ja yksittäinen kokonaisuudesta. Näin ymmärtäminen voi toteutua objektiivisessa ja subjektiivisessa kokonaisuudessa Hermeneutiikan tehtävä perustuu tuttuuden ja vierauden vastaakohtaan. Usein ajallinen etäisyys auttaa merkityksen arvioinnissa ja ymmärtämisessä.

”Tulkitsija, joka haluaa ymmärtää tekstiä, antaa pikemminkin vapaaehtoisesti tekstin sanoa hänelle jotain. Hermeneuttisesti kouliintunut tietoisuus on alusta pitäen vastaanottavainen tekstin toiseudelle.” (*Hermeneutiikka*, 34)

Kolmas pääkäsite ”peli” (*Spiel*), on mukailtua lainaa Kantilta. Ymmärtämisessä tulee heittäytyä mukaan tekstin tai taiteen maailmaan, olla osa tekstiä tai taidetta, samalla tavoin kuin me osallistumme pelin ja olemme pelin vietävinä. Gadamer selvittää asian seuraavasti. Kukin tietää olevansa erillään pelistä aloittaessaan ja lopettaessaan pelin pelaamisen. Kukin tietää osallistuvansa peliin, vaikka hän on siinä täysin mukana. Vastaavasti ihminen tavallaan irrottautuu itsestään kokiessaan taiteen totuuden. Tällöin kielelliset pelit – vuoropuhelu ja keskustelu – ovat avainasemassa ja ymmärtämisen tärkein kulmakivi.

Neljäs pääkäsite on näkökulmien eli "horisonttien yhteensulautuminen". Ymmärtäminen edellyttää sitä, että jokin puhuttelee meitä. Hermeneutiikan tehtävä on siirtää merkitys yhdestä maailmasta toiseen, kuten esimerkiksi teologisessa tekstissä jumalten maailmasta ihmisten maailmaan tai kielitieteessä vieraan kielen maailmasta oman kieleemme maailmaan. Se merkitsee sekä tiedon välittämistä että kuulemisen valmiutta. Kuulemiseen kuuluu pohtia esiymmärrystä, kysymyksen ensisijaisuutta ja kunkin väitteen motivaatiohistoriaa. Paitsi puheella ja kirjoituksella, myös kaikilla inhimillisillä tekeleillä on »merkitys», jonka esiin lukeminen ja sanoittaminen on hermeneuttinen tehtävä. Horisonttien yhteensulautuminen on täydellisen ymmärtämisen salaisuus. Tämä merkitsee joskus uudenlaisten johtopäätösten tekemistä. Ymmärtäminen ja horisonttien yhteensulautuminen voivat merkitä myös sen oivaltamista, että ennako-oletukset pitävät paikkansa ja sekä vahvistuvat että syvenevät.

Ken vetää esiripun syrjään, paljastaa totuuden

Heideggerin vaikutus näkyy vahvana Gadamerin filosofisessa keskustelussa. Erityisen merkittäväksi Gadamer koki Heideggerin oivalluksen antiikin merkityksestä ja historiallisen itsetietoisuuden selkiyttämisestä. Kreikan sana *al theia* tarkoittaa peittelemättömyyttä esiripun vetämistä syrjään, niin että totuus paljastuu nähtäväksi.

"Puheen merkitys on peittämättömän esille asettamisessa, paljastamisessa. Jotain asetetaan esille, näin se on esillä ja välitetään toiselle niin kuin se ilmenee puhujalle itselleen." (Hermeneutiikka, 16)

Heidegger ajatteli natsisaksan merkitsevän todellista historiallista käännettä ja maailman uudelleen aloittamisen pistettä. Kun eurooppalaista filosofiaa oli siihen saakka peilattu kreikalaisuuden kautta, Heidegger uskoi nyt saksalaisen kauden alkavan ja merkitsevän saksalaisen taiteen ja runouden kukoistuskautta. Gadamer puolestaan ei pitänyt uuden ajattelun kiinnostuksen ottamista välttämättömänä. Paljon merkittävämpää oli menneen Euroopan ja traditioiden uudelleen tulkinta. Hänelle Platonin keskustelut ja Aristoteleen käytännön läheinen filosofia olivat edelleen ajankohtaisia.

Gadamer kävi aktiivista keskustelua merkit-

tävien filosofisten suuntauksien kanssa. Näistä esimerkkeinä mainittakoon ideologikriittisen ja filosofisen dekonstruktionismien sekä amerikkalaisen pragmatismien edustajat. Hänen ajattelussa ennakkoluulo ja traditio nousevat arvostelukyvyyn ja itseriitaisuuden yläpuolelle. Hän tähdensi yksilön äärellisyyttä kielen, kulttuurin ja historian äärettömyyden edessä. Samalla hän näki nykyisessä tieteen tekemisessä taloudellisten ja yhteiskunnallisten pyyteiden paineen todellisena vaarana ja taakkana. Hänen hermeneutiikkaansa on arvosteltu siitä, ettei se anna mitään todellista menetelmää tulkintojen tekemiseen. Samoin ennakoasenteen merkityksen korostaminen ja oma subjektiivisuus ovat heittäneet kriittisiä kysymyksiä.

Näitä vastakysymyksiä Gadamer on hyödyntänyt osallistuessaan keskusteluun ja syventäessään omaa teoriaansa. Hänen itsekriittikki on johtanut erityisesti taiteen ja filosofian erojen tarkempaan selvittelyyn ja peli -käsitteen vääriymmärrysten kitkemisyrittäisiin.

Uskontojen välinen dialogi ja konfliktien ratkaisu

Gadamerin ajatusten ajankohtaisuus tulee hyvin esiin Riccardo Dottorin kirjassa *A Century of Philosophy* (2004), jossa hän dokumentoi Gadamerin kanssa vuosina 1999–2000 käymiään keskustelujaan. Kirjan loppupuolella he pohtivat tulevaisuuden haasteita monien vähemmistöjen ja erilaisten uskontojen sekä kulttuurien ristiriitapaineessa. Seuraava lainaus kuvaa Gadamerin edellyttävän uskontojen välistä dialogia tämän hetken sekä yhteiskunnan sisäisten että valtioiden välisten konfliktien ratkaisuissa. Hänen ajattelunsa taustalla on tietenkin kokemukset saksalaisen yhteiskunnan tilanteesta toisen maailmansodan ajoilta.

"G: Vähemmistöjen välisten konfliktien selvittämisen ongelma ja vähemmistöjen sekä sopeuttaminen että heidän sisäisten ristiriitojen sovittaminen on välttämätöntä.

D: Tämä näyttää olevan yhteiskuntamme tehtävä lähitulevaisuudessa. Miten tämä tehtävä tulisi suorittaa?
G: En tiedä voidaanko tätä konfliktia ratkaista ainoastaan oikeusvaltion perusteiden – etenkin kun syntyy yhteisöjä, jotka koostuvat vähemmistöistä, joilla on omat tapansa ja perinteensä ja jotka ovat täysin erilaisia ja keskenään ristiriitaisia. Tästä syystä uskon jälleen kerran, että ainoastaan eri maailman uskontojen välinen dialogi voi johtaa molemminpuoliseen suvaitsevaisuuteen ja keskinäiseen kunnioittamiseen sekä saattaa eri vähemmistöt yhteen – vähemmistöt, jotka todella ovat rakentuneet uskontonsa varaan.

Euroopassa, kuten muuallakin maailmassa, ainoastaan aito vuoropuhelu voi johtaa rauhanomaiseen rinnakkaiseloon ja keskinäiseen kunnioittamiseen. Kahdeksannentoista vuosisadan lopussa – valistuksen vuosisadalla – vuoropuhelu antoi meille Maria Theresa Hapsburgilaisen Suvaitsevaisuuden käskykirjeen, joka ei rakentunut yksisilmäiseen uskontojen kieltämiseen, vaan pikemminkin sen varaan että tiedostettiin oman kiinteän kulttuuri-identiteetin vahvuus. Juuri tämän vahvuuden takia meidän ei tarvitse pelätä tai torjua vähemmistöjä ja kulttuurisia erilaisuuksia, vaan pikemminkin hyväksyä ne. Tämä siksi, että meidän tukenamme on varmuus, ettei oma yhtenäisyys voi supistua tässä keskinäisessä keskustelussa – mutta ei se myöskään voi vain hallita. Sen sijaan se voi palvella keskinäisen ymmärtämisen ja

kunnioituksen perustana. Itse keskustelu on se tekijä, joka varsinaisesti pitää koossa tätä yhteiskuntaa.” (*A Century of Philosophy*, 115-116)

Suosittelen lämpimästi etenkin nuorten tutkijoiden perehtymistä Gadamerin filosofiseen hermeneutiikkaan, koska olen myös itse vakuuttunut, että eräs globalisaation suurimmista haasteista on vuoropuhelun ylläpitäminen ja toiseuden ymmärtäminen.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston uskontotieteen professori